

JOLANTA MAZUREK
PAN Biblioteka Kórnicka
e-mail: j.mazurek@bkpan.poznan.pl

POLSKIE BIBLIOTEKI CYFROWE W OCENIE PRACOWNIKÓW NAUKI

Jolanta Mazurek, starszy kustosz, pełni funkcję kierownika Działu Elektronicznych Tekstów Humanistycznych w PAN Bibliotece Kórnickiej. Od 2003 r. zaangażowana w rozwój Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, od 2008 r. członek Komitetu Organizacyjnego corocznej konferencji Polskie Biblioteki Cyfrowe. Kierowała pracami w projektach badawczych finansowanych ze środków krajowych i europejskich. Na wniosek Kapituły przedstawiony przez Zarząd Okręgu Wielkopolskiego SBP w 2009 r. uhonorowana przez Marszałka Województwa Wielkopolskiego Nagrodą Główną im. Andrzeja Wojtkowskiego za zasługi w zawodzie bibliotekarskim. Autorka publikacji poświęconych funkcjonowaniu bibliotek cyfrowych w Polsce, związanych przede wszystkim z problematyką użytkowników tych serwisów. Należą do nich m.in.: Rozproszony system bibliotek cyfrowych w Polsce – doświadczenia i wyzwania na przyszłość. W: *Bibliotekarz* 2007, nr 10; Drogi czytelniku, jak korzystasz z biblioteki cyfrowej? Próba odpowiedzi W: *EBIB* 2009, nr 105; Czytelnik, użytkownik, klient, odbiorca w bibliotece cyfrowej czyli... KTO? W: *Polskie biblioteki cyfrowe 2009. Materiały z Konferencji*. Poznań 2010; Jak nie ulec magii liczby, czyli co nam mówią statystyki biblioteki cyfrowej? W: *Polskie biblioteki cyfrowe 2010. Materiały z Konferencji*. Poznań 2011; Potrzeby informacyjne kluczowych grup użytkowników polskich bibliotek cyfrowych. Raport z badania. W: *EBIB* 2011, nr 125.

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteki cyfrowe. Użytkownicy bibliotek cyfrowych. Wykorzystanie bibliotek cyfrowych.

ABSTRAKT: Teza/cel artykułu – Artykuł prezentuje oceny i komentarze dotyczące funkcjonowania polskich bibliotek cyfrowych, wyrażone przez pracowników naukowych. Zawiera również ich opinie dotyczące przyszłości bibliotek cyfrowych. **Metody badań** – Artykuł opiera się na autorskim badaniu przeprowadzonym na początku 2011 r. metodą ankiety online. Do odpowiedzi na 19 pytań zaproszone zostały wyłącznie osoby korzystające z usług oferowanych przez biblioteki cyfrowe do prowadzenia prac naukowych. **Wyniki** – W sondażu udział wzięło 110 pracowników naukowych. W przeważającej większości byli to przedstawiciele nauk humanistycznych, wśród nich głównie historycy. Uzyskane wyniki stanowią pierwszą próbę usystematyzowania wiedzy na temat stanu wykorzystania przez naukowców zasobów udostępnianych w bibliotekach cyfrowych. **Wnioski** – Najwięcej przykładów praktycznego wykorzystania bibliotek cyfrowych przytaczają humaniści. Analiza ich opinii prowadzi do wniosku, iż w celu podniesienia poziomu wykorzystania bibliotek cyfrowych w pracy naukowców z różnych obszarów nauki, dalszy rozwój tych serwisów powinien następować dwutorowo: 1. Należy wzmocnić ich repozytoryjny charakter poprzez rozbudowanie kolekcji materiałów źródłowych z różnych dziedzin oraz 2. Należy zintensyfikować prace nad rozbudowywaniem kolekcji zasobów współczesnych, włączając w to publikowanie dorobku polskich naukowców.

WPROWADZENIE

Wraz z pojawieniem się Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej – WBC (<http://www.wbc.poznan.pl/>) oraz Polskiej Biblioteki Internetowej – PBC (<http://www.pbi.edu.pl/>) w 2002 r., bibliotekarstwo polskie rozpoczęło systematyczny proces cyfryzacji i udostępniania dorobku piśmiennictwa polskiego przez Internet. W efekcie powstała – ciągle rozrastająca się – sieć ponad 80 regionalnych i instytucjonalnych bibliotek cyfrowych, oferujących dostęp do ponad 786 tys. obiektów cyfrowych (FBC, 2011). Punktem wspólnym tych inicjatyw jest portal Federacja Bibliotek Cyfrowych – FBC (<http://www.fbc.pionier.net.pl/>), dający możliwość łatwego przeszukiwania zasobów wszystkich bibliotek cyfrowych w kraju. Wymiernym efektem tak ukształtowanej struktury bibliotek cyfrowych w Polsce jest udostępnianie zasobów wszystkich polskich bibliotek cyfrowych poprzez Europeaną (<http://www.europeana.eu/>). Wydaje się, że polskie biblioteki cyfrowe mają już za sobą pierwszy etap rozwoju, czyli etap spontanicznego powstawania. Teraz konieczne staje się planowanie, kształtowanie zasobów dostosowane lepiej do potrzeb użytkowników i stanu niektórych źródeł, nowy sposób organizacji oraz inne zasady działania.

PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA

Piśmiennictwo zagraniczne prezentuje liczne wyniki badań dotyczące problematyki bibliotek cyfrowych. Obszary funkcjonowania bibliotek cyfrowych stanowią potencjalny przedmiot studiów (Marchionini, 2002). Niezależnie od przyjętej koncepcji funkcjonowania bibliotek cyfrowych użytkownik znajduje się zwykle w centrum badań.

Warto tu nadmienić, że począwszy od lat 80. XX w. nastąpiło generalne przesunięcie modelu badań użytkowników informacji z metod koncentrujących się na systemie (ang. *system-centered approach*) w kierunku metod skupiających się na użytkowniku (ang. *person-centered approach*) (Wilson, 2000).

Współcześnie prowadzone badania nie charakteryzują się jednym modelowym wzorcem służącym studiom nad użytkownikami bibliotek cyfrowych, są one indywidualnie dopasowane do lokalnych potrzeb, uwarunkowań i możliwości (Saracevič, 2004). Jedną z metod, która często znajduje zastosowanie w procesie badania użytkowników bibliotek cyfrowych, to różne warianty badania ankietowego (Cherry et al., 2000; Chowdhury et al., 2006). Dopiero bardziej zaawansowane i złożone modele ewaluacji bibliotek cyfrowych łączą metody badań jakościowych (np. ankietowych) z ilościowymi (systemowymi, np. bazującymi na metodzie analizy logów) (Nicholas & Huntington, 2008).

Istniejący stan badań szeroko ujmuje problem oceny użyteczności i wykorzystania zasobów cyfrowych przez zdefiniowane grupy docelowe, tj. użytkowników końcowych. W dużej mierze badania tego typu skupiają się na funkcjonalności interfejsów użytkownika (Koohang & Ondracek, 2005; Thong et al., 2004; Clark, 2004) i dotyczą oceny poszczególnych funkcji interfejsu graficznego. Drugi z kierunków badań, reprezentowany w publikacjach zagranicznych, dotyczy oceny wykorzystania zasobów cyfrowych oraz jego wpływu na praktyki akademickie lub pracę naukową użytkowni-

ków tych serwisów (Manduca et al., 2005; Kemp & Jones, 2007). Odrębny kierunek badań poświęcony jest kategoryzacji użytkowników bibliotek cyfrowych (Assadi et al., 2003; Conti et al., 2003) oraz badaniu wzorców zachowań różnych grup użytkowników (Sfakakis & Kapidakis, 2002).

W Polsce piśmiennictwo dotyczące badań bibliotek cyfrowych jest jeszcze stosunkowo nieliczne. Jako pierwsze pojawiły się prace omawiające badania dotyczące procesu zaawansowania digitalizacji zbiorów bibliotecznych oraz stopnia zaangażowania bibliotek (naukowych i publicznych) w proces tworzenia bibliotek cyfrowych (Kowalska, 2007). Badania i analizy dotyczące polskich bibliotek cyfrowych pojawiają się okazjonalnie. Nie są z reguły kontynuowane. Są przeprowadzane na własne potrzeby środowiskowe i ograniczają się do badań lokalnej społeczności. Publicznie dostępne wyniki dotychczas przeprowadzanych tego typu badań, dotyczyły wykorzystania zasobów zgromadzonych w bibliotekach cyfrowych oraz preferencji użytkowników związanych z przeszukiwaniem tych zasobów¹ (Skubała & Kazan, 2009), a także potrzeb korzystania ze zbiorów za pośrednictwem biblioteki cyfrowej² (Rogalińska, 2008). Podjęto również próbę analizy sposobów formułowania zapytań wyszukiwawczych w bibliotece cyfrowej³ (Kowalewski, 2009). Podobnie jak w literaturze zagranicznej (Harley, 2007), również w Polsce pojawiają się wyniki badań związanych ze stopniem wykorzystania zasobów bibliotek cyfrowych w kontekście użytkownika elektronicznych źródeł informacyjnych⁴ (Słoboda & Gabrylewicz, 2011).

Pierwsza próba badania użytkowników sieci polskich bibliotek cyfrowych, wychodząca poza ramy środowiskowe, miała na celu zebranie informacji dotyczących sposobów korzystania z bibliotek cyfrowych, wykorzystania funkcjonalności, określenie profilu użytkownika z uwzględnieniem preferencji czytelniczych oraz ocenę wykorzystania określonych typów zasobów dostępnych w bibliotekach cyfrowych⁵ (Mazurek, 2009). Uzyskane w trakcie badań informacje pozwoliły m.in. na zidentyfikowanie trzech kluczowych grup użytkowników polskich bibliotek cyfrowych, tj. hobbystów, naukowców oraz studentów. Dały one tym samym podstawę do kontynuacji badań zorientowanych już bezpośrednio na użytkowników rekrutujących się z tych grup. Wyniki dotyczące pracowników naukowych stanowią przedmiot niniejszego opracowania i w jakimś stopniu nawiązują do stwierdzenia Dagmary Sawickiej, iż stworzenie pełnego profilu użytkownika biblioteki cyfrowej jest „jednym z wyzwania, jakie stoją przed bibliotekami XXI wieku” (Sawicka, 2006, s. 216).

CEL I OPIS BADANIA

Badania użytkowników polskich bibliotek cyfrowych objęły przedstawicieli trzech kluczowych grup użytkowników bibliotek cyfrowych, tj.

¹ Badanie przeprowadzono wśród pracowników i studentów korzystających z Biblioteki Politechniki Łódzkiej, posługując się ankietą tradycyjną.

² Badanie zorganizowane zostało w formie ankiety online wśród studentów Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.

³ Wybiórcza analiza zapytań wyszukiwawczych w Małopolskiej Bibliotece Cyfrowej (MBC) oparta została na danych pochodzących z serwera obsługującego bazę danych MBC.

⁴ Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem ankiety online lub tradycyjnej (do wyboru) wśród studentów Politechniki Lubelskiej.

⁵ Badanie przeprowadzone zostało metodą ankiety online, dostępnej publicznie dla użytkowników sieci polskich bibliotek cyfrowych. Dostępny w World Wide Web: <<http://dlibra.psnc.pl/wbc/bkpan/ankieta/>>.

hobbystów, pracowników naukowych oraz studentów. Sondaż przeprowadzony został na przełomie lutego i marca 2011 r.

Głównym celem sondażu było określenie wykorzystania zasobów bibliotek przez przedstawicieli tych grup, ocena zasobów, oczekiwania odnośnie funkcjonowania bibliotek oraz prognozowanie przyszłości bibliotek cyfrowych. Z praktycznego punktu widzenia badanie stanowiło pierwszą próbę usystematyzowania wiedzy na temat stanu wykorzystania elektronicznych zasobów naukowych i dziedzictwa kulturowego udostępnianych w polskich bibliotekach cyfrowych przez określone grupy użytkowników. Dla decydentów, bibliotekarzy, informatyków stanowi ono głos w dyskusji nad przyszłym kształtem i kierunkami dalszego rozwoju polskich bibliotek cyfrowych, pochodzący bezpośrednio od użytkowników.

Badanie przeprowadzone zostało techniką ankiety za pomocą elektronicznych kwestionariuszy, zawierających odrębne zestawy pytań dla każdej z trzech grup użytkowników. W zależności od grupy docelowej zawierał on 19 lub 20 pytań obejmujących pięć zagadnień problemowych:

1. Wykorzystanie bibliotek cyfrowych.
2. Oczekiwania użytkowników bibliotek cyfrowych.
3. Ocena bibliotek cyfrowych.
4. Przyszłość bibliotek cyfrowych.
5. Charakterystyka użytkownika.

Zgodnie z przyjętymi założeniami zaproszenie do badania skierowane zostało do osób, które w swojej działalności wykorzystują usługi oferowane przez biblioteki cyfrowe⁶. W celu wyeliminowania odpowiedzi przypadkowych internautów lub udzielonych przez użytkowników spoza zdefiniowanych grup docelowych zaproszenie do badania nie miało charakteru otwartego, tj. nie było dostępne z poziomu stron poszczególnych bibliotek cyfrowych czy też bibliotekarskich serwisów informacyjnych. Rozdystrybuowane ono zostało drogą mailową do wszystkich użytkowników, którzy za pośrednictwem Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej założyli konto użytkownika oraz tych, którzy począwszy od początku 2007 r., nawiązali kontakt mailowy z administratorami lub bibliotekarzami⁷.

W zaproszeniu ogólnym do wzięcia udziału w badaniu zawarta została prośba o określenie przynależności do jednej z trzech ww. grup użytkowników⁸ i wybranie właściwego zestawu pytań. W sondażu udział wzięło 540 użytkowników bibliotek cyfrowych: 322 hobbystów, 108 studentów oraz 110 naukowców, którzy przez miesiąc mieli szansę na udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu. Każdorazowo mieli także możliwość formułowania dłuższych opinii uwag czy komentarzy, z czego bardzo chętnie korzystali. W związku z tym zebrany materiał, oprócz danych liczbowych, stanowi jednocześnie bogate źródło informacji, prezen-

⁶ Dla potrzeb tego badania założono, że użytkownikiem biblioteki cyfrowej jest internauta, który w świadomy sposób dotarł do witryny biblioteki cyfrowej i skorzystał przynajmniej z jednej funkcji oferowanej przez tego typu serwis.

⁷ W momencie wysyłania zaproszenia do badania w WBC założonych było 9274 kont użytkowników, a mailowy kontakt z WBC nawiązało 637 użytkowników. Sieciowy model konta użytkownika w polskich bibliotekach cyfrowych pozwala na posługiwanie się tym kontem nie tylko w bibliotece, w której zostało ono założone. Taki stan rzeczy pozwolił założyć, że w badaniu udział wzięli użytkownicy nie tylko WBC, ale również pozostałych bibliotek cyfrowych w kraju, co zostało potwierdzone odpowiedziami na pytanie 18. niniejszego badania.

⁸ Z założenia badanie to miało wskazać dominujące trendy i wyznaczniki dla każdej z tych grup, które składają się na całościowy obraz użytkownika bibliotek cyfrowych. Stąd brak już w założeniach tego badania dalszego, bardziej zaawansowanego podziału użytkowników w obrębie każdej z tych grup doprecyzowującego, np. status, staż, przynależność formalną, zawodową itd.

tujące opinie przedstawicielei każdej z tych grup użytkowników, odnośnie wybranych obszarów funkcjonowania bibliotek cyfrowych.

WYNIKI BADANIA

Przedmiotem niniejszego opracowania jest prezentacja pozyskanych w wyniku badania danych odnoszących się jedynie do pracowników naukowych⁹. Kwestionariusz ankiety przeznaczony dla tej grupy zawierał 19 pytań¹⁰. Poniżej przedstawiono wyniki każdej z pięciu części kwestionariusza, począwszy od charakterystyki użytkowników.

CHARAKTERYSTYKA UŻYTKOWNIKÓW

Wśród 110 pracowników naukowych biorących udział w badaniu, reprezentantów różnych dziedzin nauki, większość stanowili przedstawiciele nauk humanistycznych – w 69% historycy (o różnych specjalizacjach), a także filolodzy, literaturoznawcy, językoznawcy, kulturoznawcy, archeolodzy i socjolodzy. Wśród badanych znaleźli się również przedstawiciele nauk ekonomicznych, biologicznych, medycznych, matematycznych, chemicznych, fizycznych, prawnych, rolniczych oraz nauki o Ziemi (pojedyncze osoby).

Najstarszy z badanych miał 76 lat, zaś najmłodszy 24. Ponad połowa badanych (54%) była w wieku 24-40 lat, 32% w wieku 41-60 lat, a powyżej 61 roku życia 11 osób (10%).

Największe grono badanych (65%) stanowiła grupa użytkowników, którzy korzystają z bibliotek cyfrowych nie dłużej niż 5 lat. 15% badanych korzysta dłużej niż 5 lat. Badani naukowcy wskazali, że oprócz bibliotek rodzinnych, wykorzystują w swojej pracy także zasoby zagranicznych bibliotek cyfrowych.

WYKORZYSTANIE BIBLIOTEK CYFROWYCH

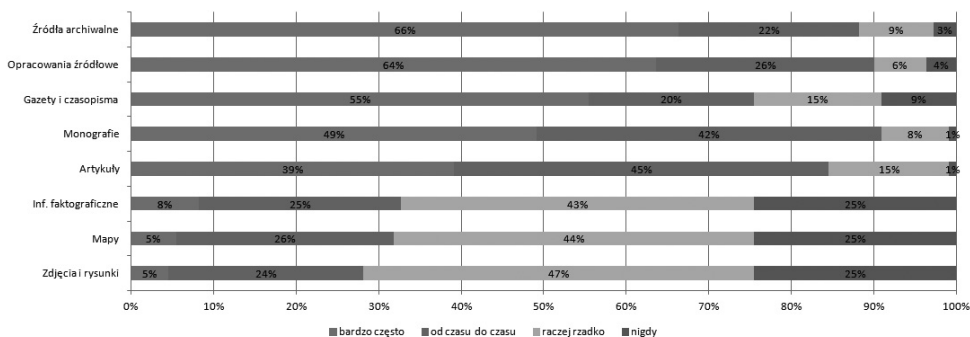
Pracownicy naukowci biorący udział w badaniu poproszeni zostali o określenie częstotliwości, z jaką korzystają z bibliotek cyfrowych. Największą grupę (83%) stanowią ci, którzy odwiedzają biblioteki kilka razy w miesiącu i częściej. Jedynie bardzo nieliczni (5%) zaglądają do bibliotek rzadziej. Określając, ile czasu tygodniowo zajmuje im praca z biblioteką cyfrową, ponad połowa respondentów (53%) udzieliła odpowiedzi, że na pracę z biblioteką cyfrową przeznaczają kilka godzin w tygodniu. Dwie godziny i mniej to czas pracy 23% badanych. Kilkanaście godzin w tygodniu na pracę z zasobami bibliotek cyfrowych poświęca 12% badanych, a 4% aż kilkadziesiąt godzin. Wśród badanych była również nieduża grupa (7%), która uzależniła czas pracy z zasobami bibliotek od aktualnie opracowywanego tematu.

W kolejnym pytaniu poproszono badanych o to, by oszacowali stopień wykorzystania ośmiu różnych typów źródeł, udostępnianych w polskich

⁹ Do badania zaproszono tych użytkowników bibliotek cyfrowych, którzy wykorzystują je do celów naukowych i którzy określili siebie jako pracowników naukowych. Są to zarówno profesori, jak i doktoranci, pracujący w kraju, ale także za granicą.

¹⁰ Dostępny w World Wide Web: <<http://ankieta-naukowcy.bkpan.poznan.pl/ankieta.php>>.

bibliotekach cyfrowych. Procentowy rozkład udzielonych odpowiedzi zaprezentowany został na wykresie 1.

Wykres 1. Stopień wykorzystania różnych typów materiałów dostępnych w bibliotekach cyfrowych

Z udzielonych odpowiedzi wynika, że więcej niż połowa respondentów „bardzo często” korzysta z:

- źródeł archiwalnych,
- opracowań źródłowych,
- gazet i czasopism.

Umiarkowaną popularnością wśród badanych pracowników naukowych cieszą się monografie oraz artykuły. Zdecydowanie najmniejsze uznanie w grupie ankietowanych (najwięcej udzielonych odpowiedzi z notą najniższą) uzyskały następujące rodzaje zasobów cyfrowych:

- materiały służące gromadzeniu informacji faktograficznej (8% korzysta bardzo często, ale 25% nigdy nie korzystało z tego typu zasobów),
- mapy oraz zdjęcia i rysunki (5% korzysta bardzo często, ale 25% nigdy nie korzystało z tego typu zasobów).

Innymi typami publikacji, których przedstawiciele tej grupy poszukują w bibliotekach cyfrowych – jak wskazali sami badani – są podręczniki dla studentów.

W kolejnym pytaniu ankietowani proszeni zostali o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy próbują wykorzystywać narzędzia biblioteki cyfrowej do szybkiego wyszukiwania w tekście interesujących ich fragmentów. Ponad połowa badanych (55%) korzysta z takiej funkcjonalności bardzo często, a 12% badanych nigdy nie korzystało z takiej możliwości. 33% jedynie czasami wykorzystuje tę funkcję, co w głównej mierze jest powodowane faktem, że biblioteki cyfrowe nie zawsze oferują taką funkcjonalność.

Na pytanie, czy dzięki bibliotece cyfrowej docierali oni do źródeł, na które by inaczej nie trafili, albo które byłyby dla nich niedostępne poza biblioteką cyfrową, większość (71%) wyraziła opinię, że często docierają w bibliotece cyfrowej do tego typu źródeł. Dla 27% respondentów takie sytuacje „zdarzają się”, a jedynie 2% badanych nigdy nie trafiła na takie zasoby.

Możliwość zapoznania się z zasobami trudno dostępnymi poza biblioteką cyfrową lub wcześniej nieznanymi to – w opinii respondentów – „największy atut biblioteki cyfrowej”, który szczególnej wartości nabiera w przypadku korzystania z zasobów, do których nie mieliby oni możliwości nigdy dotrzeć, np. w przypadku rozproszonych po świecie materiałów

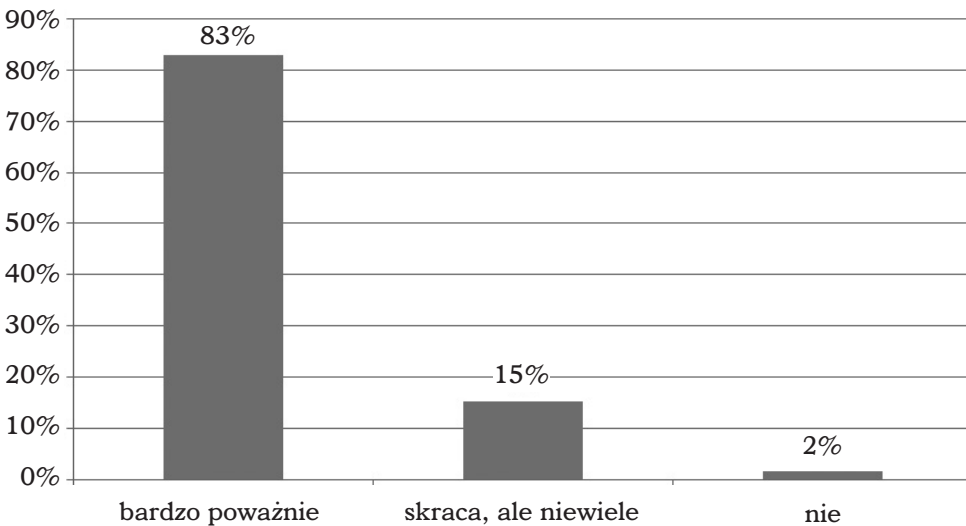
źródłowych. Badani naukowcy zwrócili także uwagę na fakt, że biblioteki cyfrowe dają im możliwość dostępu do wydawnictw rzadkich, niedostępnych nawet w dużych bibliotekach i takich, do których dostęp w bibliotekach tradycyjnych jest utrudniony, „gdyż biblioteki często ograniczają dostęp do cymeliów tylko dla samodzielnych pracowników naukowych”.

W pozostawionych komentarzach ankietowani przywołali konkretne przypadki dotarcia jedynie dzięki bibliotekom cyfrowym, do interesujących ich zasobów:

- „kiedyś szukałem tekstu tzw. unii koron unii angielsko-szkockiej z 1603 r., wówczas znalazłem przypadkowo inne materiały źródłowe”;
- „zajmuję się kultem Świętego Rocha dzięki bibliotekom cyfrowym udało mi się znaleźć opracowanie o nim z XVIII wieku”.

Biblioteka cyfrowa poprzez rozwijanie pewnych funkcjonalności, ułatwia użytkownikom eksplorowanie zasobów. Jak zauważyli respondenci, przejawia się to przede wszystkim w możliwości tematycznego przeszukania zasobów, stosowaniu wzajemnych odsyłaczy i linków czy możliwości powiększenia obrazu. Badani podkreślili, że ważna jest dla nich możliwość pracy na materiałach udostępnianych w bibliotekach cyfrowych, gdyż niejednokrotnie kopia cyfrowa prezentuje lepszą jakość niż oryginał czy kopia mikrofilmowa.

W kolejnym pytaniu uczestników badania poproszono o odpowiedź na pytanie, czy praca z biblioteką cyfrową skraca im czas pracy nad tematem. Rozkład procentowy udzielonych odpowiedzi zobrazowany został na wykresie 2.

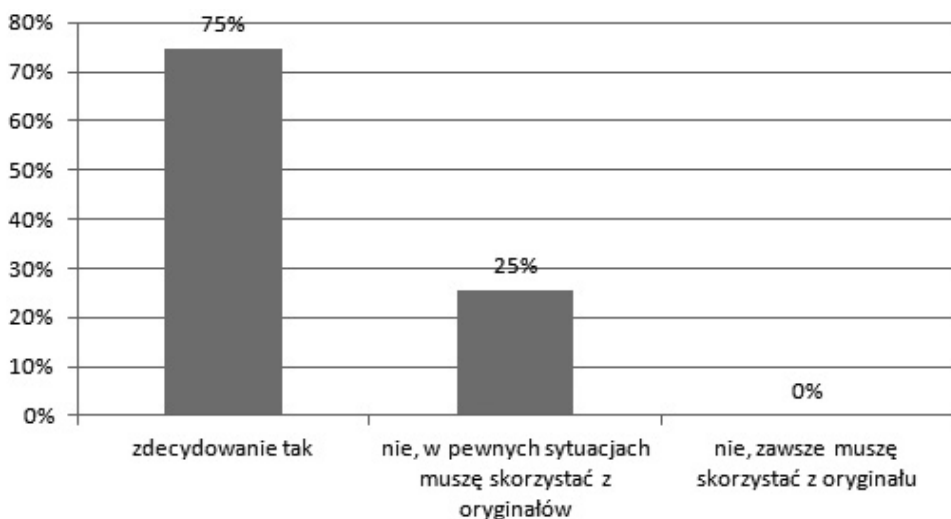
Wykres 2. Procentowy rozkład odpowiedzi udzielonych na pytanie: Czy z Pana/Pani doświadczenia wynika, że dostęp do bibliotek cyfrowych skraca czas pracy nad tematem?

Zdecydowana większość respondentów (83%) odpowiedziała, że praca z bibliotekami cyfrowymi bardzo poważnie skraca czas pracy nad tematem. W komentarzach podkreślali oni, że biblioteka cyfrowa daje im często jedyną wręcz możliwość korzystania z materiałów rozproszonych po bibliotekach w całym kraju lub nawet poza nim. Na skrócenie czasu pracy

wpływa możliwość korzystania z zasobów z dowolnego miejsca i w dowolnych warunkach: „przedwojennych prac nie można wypożyczać na zewnątrz, zatem alternatywą dla bibliotek cyfrowych jest praca na miejscu w czytelni określonej biblioteki”. Nie bez znaczenia jest możliwość wielokrotnego, łatwego dostępu do wykorzystywanego wcześniej zasobu, np. w celu weryfikacji danych. Respondenci zwracali uwagę na to, że biblioteka cyfrowa usprawnia ich warsztat pracy poprzez dostępność zaawansowanych narzędzi wyszukiwawczych: „mam doskonałe porównanie, ponieważ rozprawę habilitacyjną przygotowywałem w większej części na bazie tradycyjnych metod, a gdy pojawiły się odpowiednie opracowania w bibliotekach cyfrowych, w krótkim czasie udało mi się zweryfikować wcześniejsze poszukiwania i uzupełnić je o przeoczone informacje”. Ponadto możliwość wykorzystywania w czasie rzeczywistym tej samej kopii zasobu przez wielu zainteresowanych, pozwala uniknąć częstokroć długotrwałego procesu organizacji dostępu do pożądanego zasobu.

Dla 15% badanych praca z bibliotekami cyfrowymi skraca – ale niewiele – czas pracy nad tematem. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest „brak w zbiorach (bibliotek cyfrowych) wielu bardzo wartościowych pozycji”. Jedyne 2% badanych wypowiedziało się, że dostęp do bibliotek cyfrowych w żaden sposób nie skraca czasu pracy nad opracowywanym tematem.

W następnym pytaniu respondenci poproszeni zostali o wypowiedzenie się, czy źródła do badań udostępniane w bibliotekach cyfrowych mogą zastąpić im oryginały. Procentowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawiony został na wykresie 3.

Wykres 3. Procentowy rozkład odpowiedzi udzielonych na pytanie: Czy źródła do badań udostępniane w bibliotekach cyfrowych mogą zastąpić Panu/Pani oryginały?

W przeważającej większości (75%) badani wyrazili opinię, że źródła pochodzące z bibliotek cyfrowych są zdecydowanie wystarczające, aby w prowadzonych przez nich badaniach mogły zastąpić oryginały. Dotyczy to przede wszystkim naukowców mieszkających poza granicami Polski, którzy

nie mają fizycznej możliwości korzystania z oryginałów źródeł znajdujących się w Polsce, jak również wszystkich mieszkających poza ośrodkami akademickimi. Dla części z nich obcowanie z oryginałami nie jest konieczne, gdyż wykonywana przez nich praca tego nie wymaga. Przeważające w polskich bibliotekach cyfrowych skany wydawnictw tradycyjnych pozwalają traktować te zasoby jako wierną kopię oryginału, w odróżnieniu np. od dostępnych w Internecie materiałów „digital-born”. Warunkiem koniecznym do uzyskania takiego stopnia zaufania do materiałów w bibliotece cyfrowej – zdaniem tej grupy badanych użytkowników – jest starannie wykonana i udostępniona w odpowiedniej jakości kopia cyfrowa wraz z zestawem metadanych.

25% pracowników naukowych biorących udział w badaniu twierdzi, że w pewnych okolicznościach zawsze musi skorzystać z oryginału. Sytuacje takie mają przede wszystkim miejsce wtedy, gdy wymaga tego specyfika podjętej pracy i żadna forma kopii nie jest w stanie zastąpić obcowania z oryginałem, tj.:

- w przypadku prowadzenia badań bibliologicznych,
- „w przypadku pierwodruków bądź rękopisów czasami niełatwo odczytać czcionkę bądź wyjaśnić inne, nasuwające się wątpliwości”,
- „czasami konieczne jest obejrzenie źródła, poznanie jego wielkości, gramatury itp.”,
- „czasami odczyt wymaga autopsji. Ponadto tzw. krytyka zewnętrzna jest wykonywana w oparciu o oryginał”.

Inną przyczyną, dla której naukowcy muszą skorzystać z oryginału, są ich indywidualne potrzeby: „obcowanie z oryginałem daje mi niesamowitą i nieopisaną przyjemność. Jest to «czar», którego nie odczuwam korzystając z archiwaliów zdigitalizowanych”.

Nie zawsze również jest tak, że biblioteka cyfrowa zapewnia naukowcom dostęp do poszukiwanych treści, stąd muszą oni dotrzeć do zasobów bibliotek tradycyjnych. Ponadto zasoby bibliotek cyfrowych nie zawsze są udostępnione w zadowalającej jakości, co również wymusza korzystanie z oryginałów. Ograniczeniem w pracy, jedynie w oparciu o materiały cyfrowe – jak wskazali sami badani – jest opór środowiska, które nie zawsze akceptuje publikacje w wersji elektronicznej: „do publikacji naukowej muszą szukać oryginałów, gdyż w moim środowisku przypis z biblioteki cyfrowej jest uznawany za przypis drugiej kategorii”.

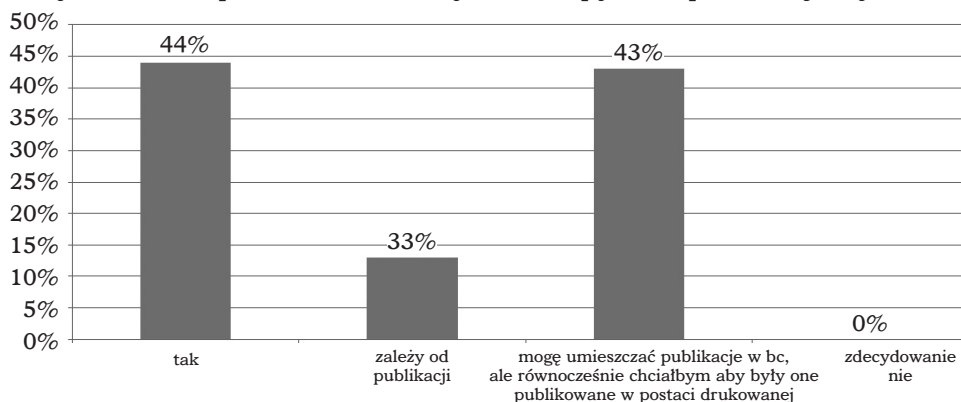
W kolejnym pytaniu badani naukowcy poproszeni zostali o wypowiedzenie się, czy uznają cytowania źródeł i opracowań znajdujących się w bibliotekach cyfrowych za równorzędne z cytowaniami dzieł drukowanych. Niemalże wszyscy (92%) wyrazili opinię, że cytowania tych dwóch form dokumentów uważają za równorzędne.

Na wiarygodność materiałów dostępnych w bibliotekach cyfrowych ma wpływ – zdaniem badanych naukowców – forma udostępniania tych materiałów w postaci skanów, oddających wierny wygląd oryginału. Jak sami zauważają wątpliwości pojawiają się „w przypadku wersji tekstowych (zwłaszcza w starszych bazach)”. Wartością bibliotek cyfrowych, która wpływa na budowanie zaufania użytkowników, jest fakt, że ten typ usług umożliwiających dostęp do wersji cyfrowych, organizowany jest przez instytucje państwowe, które gwarantują zgodność wersji elektronicznych z oryginałem. Ponadto instytucje te zapewniają stabilność udostępnianych zasobów zarówno, jeśli chodzi o nieprzerwany i nieograniczony dostęp do nich,

jak i stabilność adresów URL. W opinii badanych naukowców najbardziej poważną barierą w powszechnej akceptacji cytowań źródeł elektronicznych jest brak w pewnych środowiskach naukowych zasad powoływania się na tego typu zasoby („ponieważ przypis ze źródła pisanego w moim środowisku naukowym jest powszechnie uważany za nadrzędny”) lub niedojrzałość tych środowisk do akceptacji takich praktyk („uznając tego rodzaju cytowanie, uważam je za pełnoprawne, choć środowisko akademickie, zupełnie niesłusznie, nie jest jeszcze do tego przyzwyczajone”).

Zdecydowanie odmienne zdanie odnośnie zasadności tworzenia przypisów do źródeł pochodzących z bibliotek cyfrowych wyraziło jedynie 8% badanych. Uważają oni, że skoro biblioteki cyfrowe zawierają skany będące wiernymi kopiami oryginału, przypis musi uwzględniać oryginał. W tej grupie badanych znaleźli się również użytkownicy, którzy przejawiają ogólny brak zaufania do cytowania publikacji udostępnianych poprzez Internet, wyrażając tym samym opinię o braku większego zaufania do bibliotek cyfrowych. Ich zdaniem – ogólnie – zasoby sieciowe „można preparować”, a czynnikiem obniżającym wiarygodność stosowania cytowań źródeł dostępnych w Internecie jest „wygasanie stron, brak dostępu” oraz „brak ustalonego sposobu cytowania tych źródeł”.

W kolejnym pytaniu tej części badania uczestników zapytano o to, czy zgodziliby się na publikację i umieszczenie swojego dorobku naukowego w bibliotece cyfrowej, z uwzględnieniem pełnego procesu recenzyjnego, antyplagiatowego i redakcyjnego. 44% badanych naukowców wyraziłoby zgodę na taką formę publikowania swojego dorobku naukowego, 43% badanych oprócz wersji cyfrowych równocześnie chciałoby posiadać wersję drukowaną, a 13% badanej grupy uzależniło swoją opinię od rodzaju publikacji, która miałaby być udostępniana w bibliotece cyfrowej. Procentowy rozkład odpowiedzi udzielonych na to pytanie prezentuje wykres 4.

Wykres 4. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy zgodziłby się Pan/Pani na publikację i umieszczenie swojego dorobku naukowego w bibliotece cyfrowej, z uwzględnieniem pełnego procesu recenzyjnego, antyplagiatowego i redakcyjnego?

Zwolennicy publikowania i udostępniania swoich prac w bibliotekach cyfrowych komentowali, że jest to coraz bardziej powszechny sposób publikacji dorobku naukowego na świecie. Ich zdaniem biblioteki cyfrowe to odpowiednie miejsce na tego typu zasoby, które mogłyby być traktowane jako równorzędne z publikacjami drukowanymi, pod warunkiem zapewnienia im takiego samego statusu przy ocenie dorobku naukowego, jaki mają

publikacje drukowane. Takie praktyki mogłyby wpłynąć pozytywnie na szybką wymianę wiedzy w danym obszarze, jak i na zwiększenie liczby cytowań. Wraz z powszechnym podjęciem takich działań biblioteka cyfrowa mogłaby stać się platformą usprawniającą wymianę informacji na temat zainicjowanych prac i badań, pozwalającą dokumentować postępy w ich pracy. Ankietowani wyrazili opinię, że publikacja dorobku naukowego w bibliotece cyfrowej jest sposobem na zwiększenie dostępności publikacji drukowanych, niskonakładowych oraz takich, których wznowień się nie planuje. Upowszechnienie takich praktyk wpłynęłoby pozytywnie także na zmniejszenie niezbędnych kosztów związanych z procesem wydawniczym i ułatwiłoby publikowanie dorobku naukowego: „to byłoby jakieś wyjście wobec znikomych szans szybkiej publikacji tradycyjnym drukiem na papierze”. Ta grupa użytkowników biorących udział w badaniu sygnalizowała, że biblioteka cyfrowa jest obiecującym rozwiązaniem dla publikowania dorobku naukowców, gdyż: „publikacje internetowe staną się prędzej czy później normą”.

Bardzo zbliżoną liczebnie grupę (43%) stanowili naukowcy, którzy obok publikowania dorobku naukowego w wersji elektronicznej, widzą równoległą potrzebę publikowania w wersji drukowanej. W przeważającej liczbie odpowiedzi ich zdanie wynikało z utartych przyzwyczajeń i nawyków pracy. Jako argumenty podawali oni większą trwałość formy tradycyjnej nad cyfrową oraz wpływ niezależnych czynników gwarantujących możliwość korzystania z zasobów cyfrowych: „do książki mogę dotrzeć zawsze, do zasobów cyfrowych – różnie to bywa”. W opinii niektórych badanych konieczność równoległego publikowania dorobku naukowego w formie tradycyjnej i cyfrowej wynika z faktu niedoceniaenia istnienia bibliotek cyfrowych, wśród niektórych środowisk naukowych. 13% badanych uzależniło swoją opinię odnośnie publikowania prac w bibliotece cyfrowej od rodzaju publikacji, która miałaby być udostępniana. Zdaniem tej grupy badanych rozwój bibliotek cyfrowych powinien zostać skierowany przede wszystkim na budowę zasobów cyfrowych w oparciu o materiały istniejące w formie tradycyjnej, tj. organizowania dostępu do materiałów archiwalnych oraz źródłowych, wydawnictw niekomercyjnych, niepublikowanych drukiem oraz wydawnictw niskonakładowych. Ich zdaniem „publikacje popularne i popularnonaukowe powinny występować w postaci drukowanej”, gdyż dostęp do wersji elektronicznych zmniejszyłby lub uniemożliwił ich obrót na rynku księgarskim.

W ostatnim pytaniu tej części badania ankietowani poproszeni zostali o oszacowanie, w jakiej części źródła potrzebne im do pracy pochodzą z bibliotek cyfrowych. Niestety, nie zawsze łatwo było im udzielić precyzyjnej odpowiedzi na to pytanie. Podkreślali oni niejednokrotnie, że sytuacja ta jest zależna od kilku czynników:

- tematu, nad którym obecnie pracują,
- dziedziny nauki, jaką reprezentują,
- dostępności zasobów w bibliotekach cyfrowych.

Stopień oszacowania wykorzystywanych przez tę grupę użytkowników materiałów pochodzących z bibliotek cyfrowych wskazuje, że ci, którzy z tych zasobów korzystają, nie są w stanie swojej pracy zawodowej kontynuować jedynie w oparciu o zasoby bibliotek cyfrowych. Stanowią one dla nich wsparcie, ale ich zasoby wciąż nie są na tyle kompletne, aby w pełni zaspokoić ich potrzeby informacyjne. Zdecydowana większość

(84%) wykorzystuje zasoby cyfrowe w 50% i mniej, a jedynie nieliczni w bardziej zaawansowanym stopniu, z czego tylko 3% podało, że ich warsztat pracy w 80% stanowią zasoby bibliotek cyfrowych.

OCZEKIWANIA UŻYTKOWNIKÓW BIBLIOTEK CYFROWYCH

W tej części badania respondenci poproszeni zostali o wypowiedzenie się, czy ich zdaniem powinno się położyć nacisk na szybki rozwój bibliotek cyfrowych kosztem bibliotek tradycyjnych (przede wszystkim naukowych). W większości (56%) opowiedzieli się oni zdecydowanie za dalszym i zintensyfikowanym ich rozwojem, nawet kosztem bibliotek tradycyjnych. 44% badanych było zdania, że biblioteki cyfrowe powinny rozwijać się, ale nie kosztem bibliotek tradycyjnych. Zwolennicy bardziej dynamicznego rozwoju bibliotek cyfrowych jako argumenty przywołali, że stanowią one przyszłość bibliotek tradycyjnych i stanowią „jedyną demokratyczne medium”, a także są one „jedną z najważniejszych zalet Internetu”. Tworzenie bibliotek cyfrowych przez tradycyjne biblioteki – zdaniem badanych – pozwala traktować biblioteki cyfrowe jako usługę bibliotek tradycyjnych, co sprowadza się do tego, że korzystanie z bibliotek cyfrowych jest równoczesnym korzystaniem z bibliotek tradycyjnych.

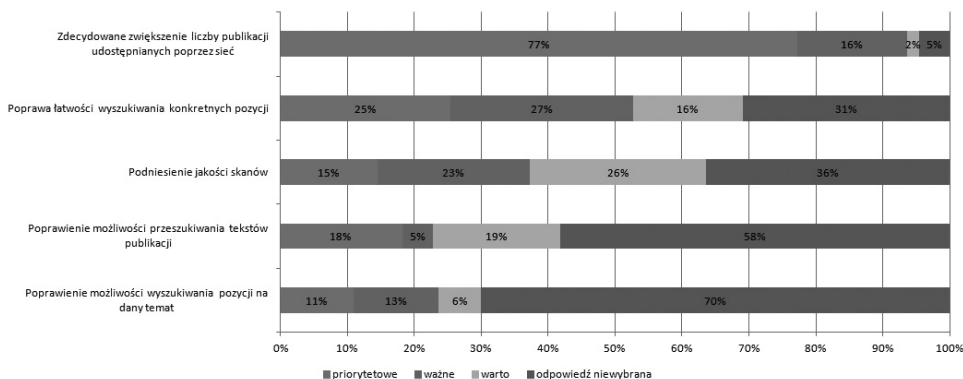
Wartością bibliotek cyfrowych dla tej grupy badanych jest to, że wpływają one pozytywnie na usprawnienie ich warsztatu pracy. Stanowią one dla nich łatwy dostęp do materiałów źródłowych, a także „powszechny i wolny dostęp do różnorodnej informacji”. Nieograniczony dostęp do zasobów bibliotek tradycyjnych poprzez biblioteki cyfrowe nabiera znaczenia szczególnie w aspekcie dotarcia do zasobów zagranicznych czy też unikatowych. Badani naukowcy mają świadomość, że „bez bibliotek cyfrowych dotarcie do nich jest równe zeru”.

Zdaniem ankietowanych biblioteka cyfrowa wywiera pozytywny wpływ na zwiększenie jakości i wydajności podjętych przez nich zadań: „przeziadywanie w bibliotece ma swój urok, ale jest dostępne dla nielicznych. Odkąd mogę korzystać z zagranicznych zasobów cyfrowych, jakość mojej pracy badawczej wzrosła niepomiaralnie”. W szerszym aspekcie, możliwość korzystania z zasobów bibliotek cyfrowych, wpływa na postępowanie badań i rozwój nauki.

44% badanych wyraziło opinię, że rozwój bibliotek cyfrowych i tradycyjnych powinien następować równolegle, a oba typy bibliotek „nie mogą konkurować ze sobą”, ale się uzupełniać, gdyż „biblioteka cyfrowa, to wspaniały aneks do biblioteki tradycyjnej, a nie namiastka”. Takie podejście wynika z przekonania o całkowicie innej roli biblioteki tradycyjnej i cyfrowej: „tradycyjne biblioteki są bazą, miejscem przechowywania, miejscem badań, miejscem digitalizowania”. Ankietowani wyrazili opinię, że realnie biblioteki cyfrowe nie są w stanie udostępnić całego dorobku piśmiennictwa. Przekonanie respondentów o konieczności zrównoważonego rozwoju bibliotek cyfrowych i tradycyjnych ma swoje korzenie również w ugruntowanej świadomości tej grupy odnośnie społecznej, naukowej i kulturowej roli bibliotek tradycyjnych w społeczeństwie. Wyrażając potrzebę rozwoju nowoczesnych form dostępu do zasobów, sygnalizują oni z troską o sposób funkcjonowania bibliotek tradycyjnych we współczesnej rzeczywistości: „choć jestem wielkim zwolennikiem bibliotek cyfrowych

(...), to nie mogą przystać na ich rozwój kosztem bibliotek tradycyjnych. Jestem jednak za tym, by zdecydowanie zwiększać nakłady na działalność bibliotek cyfrowych, natomiast bibliotekom tradycyjnym życzyłbym zmiany formuły, gdyż niestety często raczej odstraszaają, niż przyciągają czytelników”.

W następnym pytaniu grupa badanych naukowców poproszona została o wytypowanie trzech (spośród pięciu zaproponowanych) najważniejszych ich zdaniem zadań, jakie stoją obecnie przed bibliotekami cyfrowymi. Rozkład udzielonych odpowiedzi przedstawiony został na wykresie 5.

Wykres 5. Procentowy rozkład odpowiedzi na pytanie: Jakie zadanie według Pana/Pani biblioteki cyfrowe powinny uznać obecnie za najważniejsze? Proszę wskazać najważniejsze trzy zadania

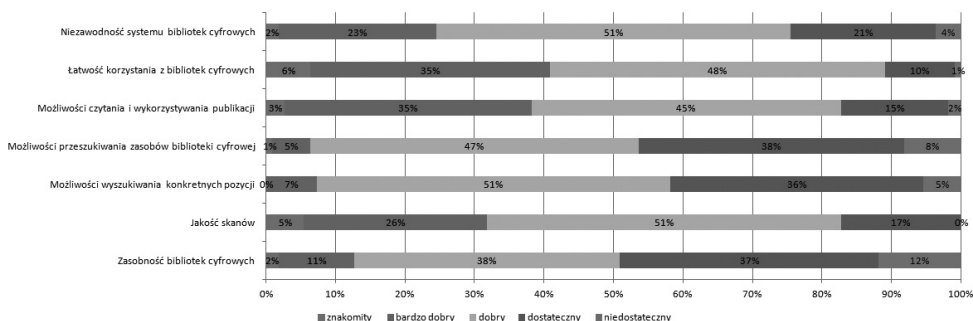
Jak wynika ze zgromadzonych danych zdecydowanie najbardziej priorytetowym zadaniem stojącym przed bibliotekami cyfrowymi jest zwiększenie liczby publikacji cyfrowych (opinia 77% badanych). Drugim w kolejności zadaniem jest usprawnienie wyszukiwania konkretnych publikacji w zasobach bibliotek cyfrowych, a następnie: poprawienie możliwości przeszukiwania tekstów publikacji oraz podniesienie jakości skanów. Najmniej priorytetowym zadaniem – zdaniem badanych – jest poprawienie możliwości wyszukiwania publikacji na dany temat.

OCENA FUNKCJONOWANIA BIBLIOTEK CYFROWYCH

W tej części badania naukowcy poproszeni zostali o dokonanie oceny funkcjonowania biblioteki cyfrowej w siedmiu obszarach. Szczegółowy rozkład odpowiedzi zobrazowany został na wykresie 6.

Jak wynika z udzielonych odpowiedzi wszystkie wskazane do oceny obszary biblioteki cyfrowej, uzyskały w większości pozytywną ocenę tej grupy ankietowanych. Jednakże, jak widać na wykresie, pewne elementy środowiska bibliotek cyfrowych, zdaniem badanych naukowców, zdecydowanie wymagają usprawnienia.

Badani wypowiedzieli się, że w zasadzie nie mają problemów z korzystaniem z bibliotek cyfrowych. Jedynie 11% oceniło łatwość korzystania z biblioteki jako co najwyżej dostateczną (w tym 1% ocena niedostateczna). Pozytywne w większości były również oceny dotyczące możliwości, jakie stwarza biblioteka cyfrowa, jeśli chodzi o czytanie i wykorzystywanie za-

Wykres 6. Procentowy rozkład ocen funkcjonowania biblioteki cyfrowej w wybranych 7 obszarach

sobów. Nieznacznie niżej ocenili niezawodność systemu. Jakość skanów w udostępnianych publikacjach jest tą wartością bibliotek cyfrowych, która jako jedyna nie uzyskała oceny niedostatecznej w opinii ankietowanych pracowników nauki. Z kolei możliwość wyszukiwania konkretnych publikacji w bibliotece cyfrowej to jedyna funkcja, która nie otrzymała noty najwyższej.

Oceniając zasoby bibliotek cyfrowych najwięcej – bo aż 12% badanych – uznało je za niedostateczne, a 37% oceniło je jako dostateczne. W rezultacie ten obszar bibliotek cyfrowych stanowi – zdaniem ankietowanych – ich najsłabsze ogniwo.

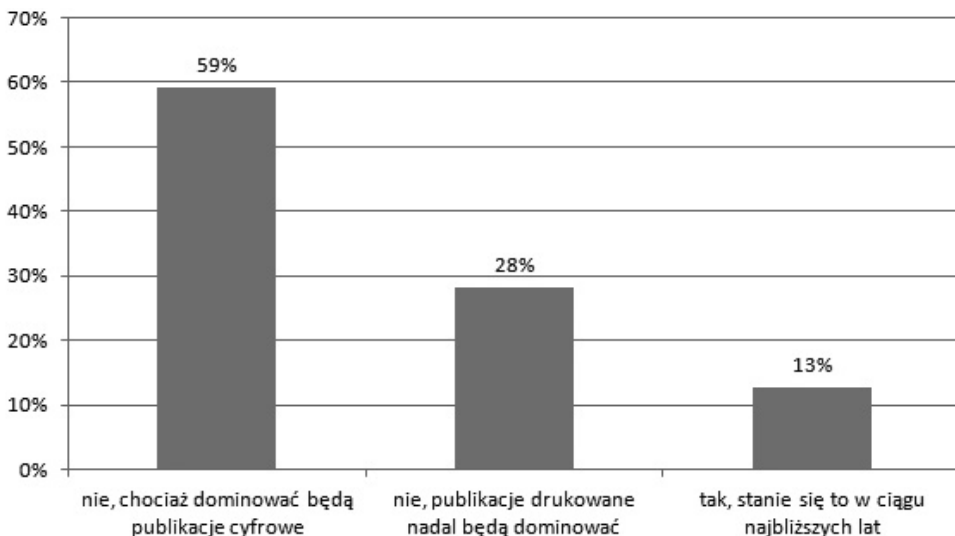
PRZYSZŁOŚĆ BIBLIOTEK CYFROWYCH

W opinii większości badanych (87%) najbliższa przyszłość nie przyniesie zdecydowanych zmian w pracy środowiska naukowego, jeśli chodzi o przewagę wykorzystywania publikacji cyfrowych kosztem wydawnictw tradycyjnych. 59% z tej grupy wyraziło opinię, że nie stanie się tak pomimo przekonania, że publikacje cyfrowe będą dominować w środowisku naukowym, zdaniem 28% badanych zmiany te nie nastąpią, a dominować będą w dalszym ciągu wydawnictwa tradycyjne.

Jedynie 13% ogólnej grupy respondentów jest zdania, że w ciągu najbliższych lat przedstawiciele środowisk naukowych będą korzystali wyłącznie z publikacji cyfrowych dostępnych poprzez sieć. Stosunek procentowy pozyskanych odpowiedzi zilustrowany został na wykresie 7.

Przeświadczenie o tym, że środowisko naukowe nie będzie wykorzystywało publikacji wyłącznie elektronicznych, choć takowe będą przeważały w najbliższej przyszłości, zdaniem badanych będzie wynikało z niechęci pewnych środowisk do zmian nawyków pracy. Ponadto proces digitalizacji zbiorów będzie przebiegał zbyt wolno i nie zostaną wypracowane odpowiednie zmiany w przepisach prawa autorskiego oraz finansowaniu bibliotek cyfrowych. Problematicznym będzie również niewystarczająca powszechność i dostępność wygodnych narzędzi, umożliwiających łatwe korzystanie z zasobów cyfrowych.

Ci badani, którzy wyrazili opinię, że najbliższe lata nie przyniosą zmian w sposobie pracy studentów i naukowców i że przedstawiciele tych środowisk, w dalszym ciągu bazować będą na wydawnictwach tradycyjnych,

Wykres 7. Procentowy rozkład opinii badanych wyrażonych odnośnie do stwierdzenia: „Mniej więcej za 10 lat pracownicy naukowcy i studenci będą korzystali wyłącznie z publikacji cyfrowych dostępnych poprzez sieć”

jako najczęściej przywoływany argument wysuwali założenie, że dekada to zbyt krótki okres na digitalizację dotychczasowego dorobku naukowego oraz na zmianę nawyków pracy. Ich zdaniem nie zostanie wypracowana odpowiednia polityka digitalizacji i dystrybucji treści cyfrowych o zasięgu ogólnokrajowym a ponadto – w dalszym ciągu – instytucje organizujące zasoby cyfrowe będą niedofinansowane. Zmianie nie ulegną także przepisy prawa autorskiego, co nadal będzie utrudniać dostęp do zasobów cyfrowych, szczególnie współczesnych. Poza tym biblioteki cyfrowe jako platformy technologiczne będą napotykały na problemy techniczne.

WNIOSKI

W artykule zaprezentowano wyniki badań ankietowych przeprowadzonych z udziałem jednej z kluczowych grup użytkowników bibliotek cyfrowych – pracowników naukowych. Grupę tę stanowili przede wszystkim naukowcy reprezentujący nauki humanistyczne (głównie historycy) i w mniejszym stopniu przedstawiciele nauk społecznych, z niewielkim udziałem reprezentantów innych obszarów nauki. Badanie posłużyło przede wszystkim poznaniu sposobów wykorzystania zasobów bibliotek przez przedstawicieli tej grupy. Pozwoliło poznać także ich oczekiwania wobec bibliotek cyfrowych. Ważnym aspektem przeprowadzonego badania była obserwacja wpływu bibliotek cyfrowych na warsztat pracy współczesnych naukowców.

Niemalże wszyscy badani przedstawiciele środowiska naukowego wyrazili opinię, że dzięki pracy z bibliotekami cyfrowymi docierają często albo zdarzyło im się dotrzeć do źródeł, na które inaczej by nie trafili, lub które byłyby dla nich niedostępne poza biblioteką cyfrową. Z ich doświadczenia

wynika, że praca z bibliotekami cyfrowymi (w różnym stopniu) skraca czas pracy nad tematem, a źródła do badań udostępnione w bibliotekach cyfrowych w większości przypadków mogą zastąpić im oryginały.

Zdecydowanie praktycznego znaczenia w dobie zastosowania nowoczesnych narzędzi informatycznych nabiera opinia przeważającej liczby badanych, którzy uznają cytowania źródeł i opracowań znajdujących się w bibliotekach cyfrowych za równorzędne z cytowaniami dzieł drukowanych. Takie zaufanie w dużej mierze wynika z formy organizacji zasobów cyfrowych (skany materiałów oryginalnych) oraz samego faktu tworzenia bibliotek cyfrowych przez biblioteki tradycyjne.

Z przeprowadzonego sondażu wynika, że środowisko naukowe oczekuje szybkiego rozwoju bibliotek cyfrowych, a ponad połowa respondentów jest zdania, że rozwój ten powinien następować nawet kosztem rozwoju bibliotek tradycyjnych, przede wszystkim naukowych.

Podsumowując przeprowadzone badanie, należy zwrócić uwagę na ścisłą zależność pomiędzy profilem badanej grupy, która w większości rekrutowała się z pracowników nauki, reprezentujących przede wszystkim nauki humanistyczne, a zdecydowanie humanistycznym profilem większości zasobów udostępnianych obecnie w polskich bibliotekach cyfrowych. Na podstawie tej zależności można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że obecnie to właśnie humaniści (głównie historycy) są tymi przedstawicielami środowiska naukowego, którzy do pracy zawodowej w największym stopniu wykorzystują rodzime biblioteki cyfrowe. Bardzo skromna reprezentacja naukowców z innych obszarów nauki niż humanistyka, wskazuje, że biblioteki cyfrowe nie oferują im źródeł z zakresu dziedzin przez nich reprezentowanych (swoją drogą mają oni dostęp do bogatych zasobów czasopism elektronicznych). W tym kontekście nasuwa się zatem pytanie, czy dla reprezentantów innych obszarów nauki, którzy w bardzo niewielkim stopniu (lub wcale) wykorzystują biblioteki cyfrowe do realizacji swoich zadań, mogą one (lub powinny) pełnić przydatne funkcje. Z pewnością dotarcie do przedstawicieli tych środowisk, uzyskanie ich opinii oraz rozpoznanie ich potrzeb byłoby dobrym uzupełnieniem zebranych w tym badaniu informacji, w pełni systematyzującym ogólne stanowisko naukowców w sprawie wykorzystania bibliotek cyfrowych w pracy naukowej. Przeprowadzenie takiego sondażu stworzyłoby szansę na określenie roli i miejsca bibliotek cyfrowych, wśród innych źródeł informacji, wykorzystywanych przez naukowców reprezentujących różne dziedziny nauki na gruncie polskim.

Jak widać na podstawie danych pochodzących jedynie z tego badania, głównym problemem bibliotek cyfrowych z punktu widzenia ich użytkowników, są zbyt ubogie zasoby, które nie zaspokajają ich potrzeb i oczekiwań. Powiększanie tych zasobów oraz ich rozbudowa o inne kolekcje tematyczne czy wręcz tworzenie dziedzinowych bibliotek cyfrowych, wydają się być tymi kierunkami rozwoju bibliotek cyfrowych, które powodować będą zarówno wzrost zainteresowania ofertą bibliotek ze strony naukowców korzystających już z bibliotek cyfrowych, jak i przypływ nowych użytkowników, reprezentujących inne niż humanistyczne, dziedziny nauki.

Mając na uwadze zebrane w badaniu opinie użytkowników, należy podkreślić zasadność dotychczasowego repozytoryjnego charakteru polskich bibliotek cyfrowych, gromadzących zasoby będące kopią materiałów drukowanych. Z drugiej strony, zebrane komentarze nakreślają nowy,

potencjalny kierunek rozwoju bibliotek cyfrowych, jako miejsca publikowania dorobku naukowego.

BIBLIOGRAFIA

- Assadi, Houseem; Beauvisage, Thomas; Lupovici, Catherine; Cloarec, Thierry (2003). Users and Uses of Online Digital Libraries in France. In: *Research and Advanced Technology for Digital Libraries ECDL*. Proceedings. Ed. by T. Koch and I.T. Sølberg. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 1-12.
- Cherry, Joan M.; Duff, Wendy M. (2002). Studying digital library users over time: a follow-up survey of Early Canadiana Online. *Information Research* [online], vol. 7, no. 2; [dostęp: 07.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://informationr.net/ir/7-2/paper123.html>>.
- Chowdhury, Gobinda; McMenemy, David; Poulter, Alan (2006). Large-Scale Impact of Digital Library Services: Findings from a Major Evaluation of SCRAN. In: *Research and Advanced Technology for Digital Libraries ECDL*. Proceedings. Ed. by Gonzalo J., Thanos C., Verdejo M. F., Carrasco R. C. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 256-266.
- Clark, Jason A. (2004). A usability study of the Belgian-American Research Collection: measuring the functionality of a digital library. *OCLS Systems & Services: International Digital Library Perspectives*, vol. 20, no. 3, pp. 115-127.
- Conti, Cinzia; Contino, Ugo; Farinelli, Gino; Gargiulo, Paola; Marquardt, Luisa (2003). *Digital Library and Users: an Italian Experience. Changes in academic users' attitudes, perceptions and usage of study and research tools in a hybrid context* [online]. E-LIS E-prints in Library and Information Sciences; [dostęp: 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eprints.rclis.org/handle/10760/4482#.TrvrHpSyAsA>>.
- FBC (2011). Federacja Bibliotek Cyfrowych [online]; [dostęp: 31.10.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.fbc.pionier.net.pl/>.
- Harley, Diane (2007). Use and users of digital resources. *Educause Quarterly*, vol. 30, no. 4, pp. 12-20.
- Kemp, Bob; Jones, Chris (2007). Academic Use of Digital Resources: Disciplinary Differences and the Issue of Progression revisited. *Educational Technology & Society*, no. 10 (1), pp. 52-60.
- Koohang, Alex; Ondracek, James (2005). Users' views about the usability of digital libraries. *British Journal of Educational Technology*, vol. 36, no. 3, pp. 407-423.
- Kowalewski, Wojciech (2010). Użytkownicy biblioteki cyfrowej w świetle analizy statystyk wyszukiwawczych MBC. W: *Polskie Biblioteki Cyfrowe 2009*. Materiały z konferencji pod red. C. Mazurka, M. Strońskiego, J. Węglarza. Poznań: Ośrodek Wydawnictw Naukowych, s. 31-34.
- Kowalska, Małgorzata (2007). *Dygitalizacja zbiorów bibliotek polskich*. Warszawa: Wydaw. SBP.
- Manduca, Cathy A.; Iverson, Ellen R.; Fox, Sean (2005). Influencing User behavior through Digital Library Design. *D-Lib Magazine* [online], vol. 11, no. 5; [dostęp: 07.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.dlib.org/dlib/may05/fox/05fox.html>>.
- Marchionini, Gary (2002). *Introduction to Digital Libraries* [online]. DELOS Summer School. Italy; [dostęp: 07.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.is.informatik.uni-duisburg.de/courses/dl_ss04/foalien/02-intro-marchionini.pdf>.
- Mazurek, Jolanta (2009). Czytelnik, użytkownik, klient, odbiorca w bibliotece cyfrowej czyli... KTO? W: *Polskie Biblioteki Cyfrowe 2009*. Materiały z konferencji pod red. C. Mazurka, M. Strońskiego, J. Węglarza. Poznań: Ośrodek Wydawnictw Naukowych, s. 35-44.
- Nicholas, David; Huntington, Paul (2008). Evaluating use and users of Digital Journal Libraries. In: *Digital Libraries*. Ed. by F. Papy. Great Britain-USA: Wiley-ISTE, pp. 211-222.
- Rogalińska, Agnieszka (2008). Współpraca biblioteki ze środowiskiem uczelni przy tworzeniu biblioteki cyfrowej na przykładzie doświadczeń Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. W: *Biblioteki w procesie dydaktycznym i badaniach naukowych*. Materiały z III Konferencji Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź: Biblioteka Główna PŁ, s. 181-193.
- Saracević, Tefko (2004). *How were digital libraries evaluated?* [online]; DELOS Workshop on the Evaluation of Digital Libraries. Italy; [dostęp: 07.06.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://comminfo.rutgers.edu/~tefko/DL_evaluation_LIDA.pdf>.

- Sawicka, Dagmara (2006). E-pytanie, e-odpowieź... czyli jakich badań potrzebują biblioteki przyszłości?. W: *Biblioteki XXI w. Czy przetrwamy?* Materiały z II Konferencji Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Łódź: Biblioteka Główna PŁ, s. 209-216.
- Sfakakis, Michalis; Kapidakis, Sarantos (2002). User Behavior Tendencies on Data Collections in a Digital Library. In: *Research and Advanced Technology for Digital Libraries ECDL*. Proceedings. Ed. by M. Agosti, C. Thanos. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, pp. 550-559.
- Skubała, Elżbieta; Kazan, Anna (2009). Analiza zasobu polskich bibliotek cyfrowych w kontekście ich wykorzystania w dydaktyce. W: *EBIB Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [online], Materiały konferencyjne nr 20; [dostęp: 31.10.2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat20/skubala_kazan.php>.
- Słoboda, Katarzyna; Gabrylewicz, Norbert (2011). *Wykorzystanie elektronicznych źródeł informacji przez studentów Politechniki Lubelskiej* [online]. E-LIS E-prints in Library and Information Sciences; [dostęp: 10.11.2011]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/15726/1/K.%20S%C5%82oboda%2c%20N.%20Gabrylewicz%20Wykorzystanie%20elektronicznych...%20MS%20Word%202007.pdf>>.
- Thong, James Y. L.; Hong, Weiyin; Tam, Kar Yan (2004). What leads to user acceptance of digital libraries? *Communication of the ACM*, vol. 47, no. 11.
- Wilson, Thomas D. (2000). Human Information Behavior. *Special issue on Information Science Research*, vol. 3, pp. 49-55.

Załącznik 1

Badanie użytkowników polskich bibliotek cyfrowych Pracownicy naukowci

Część I: Wykorzystanie bibliotek cyfrowych

1. Proszę podać, jak często korzysta Pan/Pani z bibliotek cyfrowych:

2. Proszę określić, ile czasu tygodniowo zajmuje Panu/Pani praca z biblioteką cyfrową:

3. Z jakich rodzajów informacji Pan/Pani korzysta? Proszę określić stopień wykorzystania materiałów wg skali: 1 – bardzo często, 2 – od czasu do czasu, 3 – raczej rzadko, 4 – nigdy.

- zdjęcia i rysunki
- mapy
- krótkie informacje faktograficzne
- artykuły
- monografie
- źródła archiwalne
- opracowania źródłowe
- gazety i czasopisma
- inne (jakie? i jak często?)

4. Czy próbuje Pan/Pani wykorzystywać właściwości biblioteki cyfrowej do szybkiego wyszukiwania w tekście interesujących Pana/Panią fragmentów?

- tak, bardzo często,
- czasami (biblioteka cyfrowa nie zawsze daje takie możliwości),
- dotąd nie próbowałem/-łam.

KOMENTARZ

5. Czy dzięki bibliotece cyfrowej docierał/-ła Pan/Pani do źródeł, na które by Pan/Pani inaczej nie trafił, albo które byłyby dla Pana/Pani niedostępne poza biblioteką cyfrową?

- często
- zdarza się
- nigdy

KOMENTARZ

6. Czy z Pana/Pani doświadczenia wynika, że dostęp do bibliotek cyfrowych skraca czas pracy nad tematem?

- bardzo poważnie
- skraca, ale niewiele
- nie

KOMENTARZ

7. Czy źródła do badań udostępniane w bibliotekach cyfrowych mogą zastąpić Panu/Pani oryginały?

- zdecydowanie tak (w zasadzie mogę nie oglądać oryginałów)
- nie, w pewnych sytuacjach muszę skorzystać z oryginału (dlaczego?)
- nie, zawsze muszę skorzystać z oryginału (dlaczego?)

8. Czy uznaje Pan/Pani cytowania źródeł i opracowań znajdujących się w bibliotekach cyfrowych za równorzędne z cytowaniami dzieł drukowanych?

- tak (dlaczego?)
- nie (dlaczego?)

KOMENTARZ

9. Czy zgodziłby się Pan/Pani na to, aby publikować i umieszczać w bibliotece cyfrowej (z uwzględnieniem pełnego procesu recenzyjnego i redakcyjnego) swoje publikacje?

- tak
- zależy od publikacji (jakiego rodzaju publikacje powinny występować w postaci drukowanej?)
- mogę umieszczać publikacje w bibliotece cyfrowej, ale równocześnie chciałbym/ chciałabym, aby były publikowane w postaci drukowanej
- zdecydowanie nie

KOMENTARZ

10. Czy może Pan/Pani oszacować, jaki procent wszystkich źródeł potrzebnych Panu/Pani do pracy pochodzi z bibliotek cyfrowych?

Część II: Oczekiwania użytkowników bibliotek cyfrowych

11. Czy Pana/Pani zdaniem powinno się położyć nacisk na szybki rozwój bibliotek cyfrowych kosztem bibliotek tradycyjnych (przede wszystkim bibliotek naukowych)?

- tak
- nie

KOMENTARZ

12. Jakiego rodzaju publikacje Pana/Pani zdaniem, powinny trafić jak najszybciej do bibliotek cyfrowych?

13. Jakie zadanie według Pana/Pani, biblioteki cyfrowe powinny uznać obecnie za najważniejsze? Proszę wskazać najważniejsze trzy zadania stosując następującą skalę: 1 – priorytetowe, 2 – ważne, 3 – warto.

- zwiększyć zdecydowanie liczbę publikacji udostępnianych poprzez sieć
- podnieść jakość skanów
- poprawić łatwość wyszukiwania konkretnych pozycji
- poprawić możliwość wyszukiwania pozycji na dany temat
- poprawić możliwość przeszukiwania tekstów publikacji

KOMENTARZ

Część III: Ocena bibliotek cyfrowych

14. Proszę dokonać oceny funkcjonowania bibliotek cyfrowych/ich zasobów, posługując się następującą skalą: 2 – niedostateczny, 3 – dostateczny, 4 – dobry, 5 – bardzo dobry, 6 – znakomity.

- jak ocenia Pan/Pani zasobność bibliotek cyfrowych?
- jak ocenia Pan/Pani jakość skanów?
- jak ocenia Pan/Pani możliwości wyszukiwania konkretnych pozycji?
- jak ocenia Pan/Pani możliwości przeszukiwania zasobów bibliotek cyfrowych?
- jak ocenia Pan/Pani możliwości czytania i wykorzystywania publikacji?
- jak ogólnie ocenia Pan/Pani łatwość korzystania z bibliotek cyfrowych?
- jak ocenia Pan/Pani niezawodność systemu bibliotek cyfrowych?

Część IV: Przyszłość bibliotek cyfrowych

15. Proszę wyrazić swoją opinię odnośnie do stwierdzenia: „Mniej więcej za 10 lat pracownicy naukowcy i studenci będą korzystali wyłącznie z publikacji cyfrowych dostępnych poprzez sieć”:

- tak, stanie się to w ciągu najbliższych lat
- nie, chociaż dominować będą publikacje cyfrowe
- nie, publikacje drukowane nadal będą dominować

KOMENTARZ

Część V: Charakterystyka użytkownika

16. Proszę określić obszar swojej działalności naukowej:

17. Proszę określić od jak dawna korzysta Pan/Pani z bibliotek cyfrowych:

18. Proszę podać, z których bibliotek cyfrowych najczęściej Pan/ Pani korzysta:

19. Proszę podać swój wiek:

JOLANTA MAZUREK

The Kórnik Library of the Polish Academy of Sciences
e-mail: j.mazurek@bkpan.poznan.pl

POLISH DIGITAL LIBRARIES IN THE OPINION OF POLISH SCHOLARS

KEYWORDS: Digital libraries. Digital library users. Digital library use.

ABSTRACT: **Objective** – This article is intended to present Polish scholars' evaluations and comments on Polish digital libraries and their expectations on the future of those projects. **Research method** – The article was based on the research conducted by the author by means of an online survey in 2011. Nineteen questions were answered by persons using digital library services in their scholarly work. **Results** – The undisputable majority of 110 scholars who answered the survey were the representatives of the humanities, mostly historians. The results obtained became the first attempt at systematizing the knowledge on the scholarly use of digital library resources. The largest number of examples for the practical use of digital libraries was provided by the representatives of the humanities. The analysis of their opinions results in the following conclusion – in order to expand the scholarly use of digital libraries in various fields of science they should be further developed on two levels: 1) The repository aspect of the digital library should be enhanced with the development of the online source documents in various fields of science, and 2) the development of the collections of contemporary resources, including Polish scholarly papers, should be intensified.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 27 listopada 2011 r.